

УДК 37.046.16 «1939/1945»

**ОСВІТА В ОКУПОВАНИХ РУМУНСЬКИМИ ЗАГАРБНИКАМИ СЕЛАХ ПІВДНЯ УКРАЇНИ
1941-1944 рр.****Олександр Осипенко**Одеський національний морський університет
Україна, 65029, м. Одеса, вул. Мечникова, 34
e-mail: OsupenkoOleksandr@ukr.net

Необхідність дослідження й аналізу освітньої політики, яка проводилася румунською окупаційною адміністрацією у селах губернаторства «Трансністрія» у період 1941-1944 рр. зумовлює актуальність нашого дослідження.

Освітнім процесам на території губернаторства «Трансністрія» значну увагу у своїх працях приділили В.Щетников [2; 4], І.Попа [6], О.Захарченко [21], В.Крикун [22], С.Боган [24]. Однак ці дослідники досить детально приділили увагу функціонуванню освітніх закладів у м.Одеса, фахових навчальних закладів по підготовці спеціалістів для сільського господарства, та фрагментарно висвітлили діяльність закладів початкової освіти у сільській місцевості «Трансністрії».

Метою нашого дослідження є освітня політика, яка проводилася румунською адміністрацією у сільських школах губернаторства «Трансністрії».

Наукові завдання полягають у спробі: визначити адміністративний механізм керівництва освітою; розглянути роль закладів освіти в окупаційній політиці румунської влади; вивчити роботу закладів освіти від університету до початкової школи; проаналізувати навчально-виховний процес і господарську діяльність у сільських школах губернаторства «Трансністрія».

Значне місце в освітнянських планах цивільної адміністрації губернаторства «Трансністрія» займала вища освіта. З усіх раніше діючих інститутів та університетів у «Трансністрії» продовжив функціонувати лише Одеський державний університет. У період окупації університет став єдиним вищим навчальним закладом у стінах якого проводилися наукові дослідження, захищалися дисертації, продовжували видаватися наукові праці, як викладачів, так і студентів. У період окупації у складі університету функціонували такі факультети: агрономічний, богословський, історико-філологічний, літературно-філософський, юридичний, медичний, політехнічний (у складі якого функціонували такі відділення: будів-

ниче, воднотранспортне, механічне та харчової промисловості) та фізико-математичний факультет (з відділами математики та природничих наук). Навчальний процес було розпочато на медичному факультеті, а дещо пізніше на природознавчому та політехнічному факультетах. При історико-філологічному факультеті було відкрито румунський відділ для студентів румунів і молдаван. На всіх факультетах до навчальних програм було введено обов'язкові предмети «Богослов'я» та «Історія Румунії» [1, с. 164; 2, с. 267-270].

За даними дослідника В.Щетникова, весною 1942 року в університеті навчалося 819 студентів, а влітку 1943 року їх нараховувалося 1 758. Навчання в університеті було платним і бажаючі навчатися повинні були сплатити 400 марок. Деякими привілеями користувалися діти чиновників, за своє навчання вони сплачували від 75 до 150 марок, а ось молдавани, румуни й італійці отримали право здобувати вищу освіту безкоштовно [2, с. 267-269].

Навчальний процес здійснювався російською та румунською мовами. Окупаційною владою у стінах університету було дозволено викладати українську мову, історію України та історію української літератури [3, с. 91].

Слід зазначити, що функціонування університету загарбники використовували у першу чергу для досягнення власних цілей. Так, на початку 1943 р. з румунського відділу історико-філологічного факультету «Секція румунської культури» було утворено самостійний молдавський факультет, основною функцією котрого стала підготовка майбутніх чиновників та адміністраторів для потреб румунської окупаційної влади. При університеті також був створений і діяв Інститут антикомуністичних досліджень і пропаганди [2, с. 268].

Для студентів існувала постійна загроза відрахування з навчального закладу. Підставами для відрахування були: непокоря наказам окупантів, зокрема підбурювання до непокорі інших студентів, наявність і поширення мате-

ріалів комуністичної пропаганди, відмова вивчати та відвідувати лекції з румунської та німецької мов. Ще однією причиною відрахування могла бути несплата за навчання. Окупаційна влада зобов'язала співробітників університету вивчати румунську мову та відвідувати лекції з антикомуністичної пропаганди. У разі невиконання цих розпоряджень викладачам загрожували звільненням з роботи [2, с. 268-270; 4, с. 406].

За період окупації на території «Трансїстрії» розпочали діяльність 13 ліцеїв, з яких 2 були тільки для румун і молдаван, а решта 11 діяли як ремісничі училища. У 1942 році в Одесі відкрився румунський жіночий інститут і розпочали свою діяльність духовні училища. Для організації та проведення навчального процесу значна частина вчителів, прибула з Румунії, місцевому педагогічному персоналу надавалося право викладати у початковій школі, за умови успішного проходження перевірки на благонадійність [5].

Румунською окупаційною владою було збережено та продовжено функціонування професійної освіти. За період окупації були відкриті «практичні державні школи» та земельні технікуми сільськогосподарського спрямування. Зокрема сільськогосподарські школи функціонували у с. Верховка Балтського повіту та Могилів-Подільському, школа садівництва та виноградарства у м. Тирасполь, агротехнічна школа у м. Одеса, практична сільськогосподарська школа у м. Мелеешть Тираспольського повіту, сільськогосподарська гімназія у с. Заводівка Березівського повіту [6, с. 98]. Агрономічна гімназія у с. Заводівка виникла на базі сільської школи шляхом заміни назви школа на «Gimnaziium Agranomikum Zavadvka». Для учнів владою передбачалося запровадження спеціальної форми, яка мала складатися з фірмового кашкету та ромбоподібної нашивки на рукаві з абрєвіатурою цього навчального закладу «GAZ» і номером під яким значилось особисте прізвище учнів у класному журналі. Але плани окупаційного керівництва стосовно ведення спеціальної форми, яка б мала підкреслювати професійну спрямованість цього навчального закладу та вирізняти її учнів з-поміж інших шкіл так і залишилися на папері [7, с. 61].

Для підвищення кваліфікації робітників і підготовки необхідних фахівців для тієї чи іншої галузі виробництва, румунською адміністрацією були організовані різноманітні курси. Так у грудні 1942 р. інженер-шеф маслосирзаводів «Трансїстрії» С. Гаркуша для тринадця-

ти маслосирзаводів затвердив навчальну програму підготовки завідуючих сепараторними відділеннями. Слухачі за 10 днів навчання повинні були засвоїти програму розраховану на 60 навчальних годин, скласти іспит й отримати свідоцтво. Згідно цієї програми 6 годин було відведено на засвоєння основних слів і фраз румунською мовою. На кожного слухача було виділено по 48 марок з особистих коштів маслосирзаводу [21, с. 68]. У розпорядженні, що надійшло у лютому 1943 р. до преторів району, зазначалося: «Будьте добрі вжити термінових заходів, щоб усі підприємства, розташовані на території вашого повіту, негайно організували короткотермінові практичні курси для підготовки та підвищення кваліфікації некваліфікованих робітників, які працюють на цих підприємствах» [8, с. 121].

Поза увагою не було залишено початкову та середню освіту. При дирекції культури було створено шкільний відділ, який займався складанням навчальних програм для шкіл за зразком королівства. Крім того шкільний відділ займався вирішенням питань щодо ремонту шкільних закладів і забезпеченням палива на період опалювального сезону. Також відповідним відділом при кожній школі було організовано шкільні їдальні, де видавались гарячі сніданки за зниженими цінами, а дітям з бідних сімей їх видавали безкоштовно [9, арк. 9].

Для кращого контролю та керівництва освітнім процесом у повітах, шкільним відділом було створено повітові шкільні відділи, якими керували призначені шкільні інспектори, котрим для більш якісного контролю допомагали районні шкільні субінспектори. Основними функціями шкільних інспекторів було нагляд за організацією та проведенням освітнього процесу на місцях, збір і подання інформації про стан шкільних навчальних закладів.

20 грудня 1942 р. у газеті «Молва» виходить пропагандистська стаття під назвою «Культурно-просветительская работа в Трансїстрии», в якій автор Андрій Настасє характеризує загальне становище шкільної освіти у 1942 році. Так за час окупації було відкрито 2055 шкіл, де вчительський персонал вимушений був проводити велику виховну роботу щодо боротьби із залишками «руйнівного більшовицького впливу». Як зазначає автор: «Недисциплінованые грязные ученики с пониженным уровнем сознательности. Все надо было начинать сначала, но неоценимый напряженный труд дал свои результаты» [10]. Цікавим є те, що автор забув відмітити, що основну масу

вчительського персоналу у цих школах склали вчителі, які були виховані радянською ідеологією і яких окупаційний румунський апарат активно використовував для досягнення власних цілей.

За архівними даними, станом на початок 1943 рік у губернаторстві нараховувалося біля 2 051 шкіл, з яких 1 312 були чотирикласними, 613 семикласними та 126 десятикласними [11, арк. 19].

Дослідник І. Попа наводить наступні статистичні дані: у 1941-42 навчальному році на території «Трансїстрії» функціонувала 2 051 школа, з яких 1 677 були українськими, 208 – румунськими, 106 – російськими, та 60 німецькими. У період 1942-43 навчального року кількість шкіл зросла до 2 200, з яких 1 677 – українські, 311 – румунські, 150 – російські, 70 – німецькі та шість болгарських [6, с. 97, 99].

Румунською окупаційною владою було збережено систему національних середніх шкіл із вивченням національних мов, що перейшла їм у спадок від радянської системи освіти. Відповідно до наказу № 72 учбового інспектора Очаківського повіту Даніческу від 2 травня 1942 р. директорат шкіл повинен був надати інформацію, яка школа є українська, румунська, російська або німецька. В обов'язковому порядку потрібно було подати відомості про учнів зокрема зазначити національність, в якому класі навчається, якщо дитина не навчається то обов'язково потрібно було зазначити причину [15, арк. 3].

Згідно архівних даних у школах Березівського повіту у 1943 р. навчалось 15 968 учнів. Зокрема у Березівському районі навчалось 6 860 учнів: 3 490 хлопчиків і 3 370 дівчат; 1 410 дітей навчалось у 1-3 класах, 2 842 дитини навчались у 4 класі, 1 645 навчалось у 5-7-х класах, 868 навчалось у 8-10 кл. За національним складом до цих шкіл ходили 83 румуни, 55 молдаван, 6 354 українців, 218 росіян, 11 болгар і 139 учнів інших національностей; у Мостовському районі навчалось 3 606 учнів: 1 778 хл. і 1 828 дів.; 736 дітей навчались у 1-3 кл., 1 418 навчались у 4 кл., 1 115 навчались у 5-7 кл., 254 дитини вчилися у 8-10 кл., серед них навчалось 57 румун, 116 молдаван, 3 016 українців, 396 росіян, 3 болгар і 18 дітей інших національностей; у Васелинівському районі навчалось 3 743 учні: 1 902 хл. та 1 841 дів.; до 1-3 класу ходило 805 учнів, 1 237 навчались у 4 кл., 1 087 дітей навчались у 5-7 кл. та 550 відвідували 8-10 кл., за національним складом тут навчалось 87 румун, 10 молдаван, 3 560 українців, 64 росіян, 3 болгар і 19 дітей інших

національностей; у Ландауському районі навчалось 1 759 учнів: 838 хл. та 921 дів., 305 дітей навчалось у 1-3 класах, 689 учнів навчалось у 4 кл., 426 – у 5-7 кл. та 334 – у 8-10 кл., серед них вчилось 7 румун, 9 молдаван, 1 709 українців, 29 росіян і 5 дітей інших національностей [12, арк. 12].

Наповнюваність класів мала наступний вигляд: у с. Везувахово Васелинівського р-ну у першому класі навчалось 7 учнів, у 2-му – 5; 3-му – 6; та у 4-му – 5 учнів, у с. Зелений Гай наповнюваність класів була дещо іншою – у першому класі навчалось 30 учнів, у 2-му – 8; у 3-му – 13; та 6 учнів у 4-му класі. У с. Колосовка Мостовського р-ну до першого класу ходила 21 дитина, до 2-го – 12, у третьому класі не навчалась жодна дитина, та 2 учні ходили до 4 класу; у с. Кудрявцево до першого класу ходило 40 учнів, до 2-го – 23; до 3-го – 14; та 12 дітей навчались у 4 класі [13, арк. 8, 32, 37, 38].

В Очаківському районі аналогічного повіту у 29 школах навчалось 1 488 учнів. У с. Іванівка до першого класу ходило 20 дітей, до 2-го – 13; до 3-го – 12 та до 4-го класу 13 учнів. У школі № 1 м. Очакова у першому класі навчалось 48 учнів; у 2-му – 34; у 3-му – 29; та 4-му – 36 дітей. У школі № 2 у першому класі вчилось 36 дітей, у 2-му – 32; у 3-му – 60 та 4-му – 34 учні [12, арк. 3].

За шкільними програмами Румунського королівства середня освіта була обов'язковою. Підтвердженням цього виступає розпорядження претури Станіславчинського району, за яким кожен мешканець був зобов'язаний посилати дітей до школи по сьомий клас включно. Не відвідувати школу можна було тільки у випадку хвороби дитини. Батькам, які не відправляли своїх дітей до школи без ґрунтовних на те підстав, загрожував штраф у розмірі 50 карбованців, у випадку неспроможності його оплатити з них повинні були вирахувати трудовні [8, с. 113-114; 14].

Навчання у школах було платне. Окупаційною владою було дозволено грошову оплату замінити внесенням сільськогосподарської продукції. Фінансування шкіл покладалось на місцеві органи влади, для цього було встановлено шкільний податок у розмірі 15 марок за одного учня на рік. З листопада 1942 року плата за навчання підвищувалася до 30 марок. Шкільний збір були зобов'язані сплачувати всі мешканці населеного пункту, у тому числі і вчителі, з яких цей податок вираховувався із заробітної плати [15, арк. 4, 8]. Незважаючи на це, адміністрація часто задовольняла прохання місцевого населення у звільнення їх від сплати

цього податку, якщо останні у своїх заявах давали ґрунтовне пояснення причин (втрата ґрунту, наявність у сім'ї великої кількості дітей і неможливість їх забезпечити) через які вони не могли виконувати дане розпорядження [16, арк. 278, 290].

Обов'язки контролювати збір шкільного податку, було покладено на шкільний комітет, до якого належало три селянина, староста села та директор школи.

Зважаючи на те, що значна частина шкільних закладів була пошкоджена у результаті військових дій, які проходили неподалік або безпосередньо через населені пункти. Та більшість із них потребували ремонту, зокрема у школах були пошкоджені дахи, вибиті шибки, також потребували нових і ремонту старих віконних рам і дверей, ремонт і будівництво пічок для опалення, відновлення підлоги, парт, стільців та інвентарю для підтримання чистоти у приміщеннях. У наказі № 72 учбового інспектора Очаківського повіту Даніческу від 2 травня 1942 року, крім подання інформації про національний склад навчальних закладів, директорат шкіл повинен був подати відомості про загальний стан шкільної будівлі та, у разі виявлення пошкоджень вказати, які саме види ремонтних робіт потрібно провести [15, арк. 3].

У відповідності до цього наказу, голова Михайлівської сільськогосподарської громади у своєму зверненні до претора Александрфельдського району, для ремонту школи просив виділити лісоматеріали на виготовлення вікон і дверей, віконне скло у кількості 70 шт. розміром 48-45, та 300 кілограм вапна для побілки [17, арк. 25].

У школі № 9 2-ї ділянки міста Ананьєва потрібно було провести наступні види робіт: помазати та побілити дві будівлі, полагодити дах, настелити та пофарбувати підлогу, пофарбувати 46 віконних рам і 12 дверей, зробити бак для питної води та вивіску з назвою школи, на виконання цих всіх робіт потрібно було 1 132 марки. Школи № 5 і № 6 села Гандрабури Ананьївського району потребували ремонту на загальну суму 2 084 марки. На ремонт шкіл у селах Жеребкове, Лукашово, Антонівка, Струтинка та Новий Труд, Жеребкової сільської управи потрібно було 8 279 марок [20, арк. 146-147, 165-166, 168].

Зважаючи на такі непомірні трати та розуміючи, що ремонт і відновлення шкіл стане непотрібним і непосильним фінансовим тягарем для загарбників, влада вирішує позбутися його, перекинувши все на плечі шкільного комі-

тету та сільських мешканців. Відповідно до цього шкільний комітет також був зобов'язаний відповідати за ремонт школи та забезпечення нормальних умов для навчання. Для виконання цих обов'язків комітет визначав загальну суму необхідну для ремонту школи. Затверджену суму розподіляли порівну серед населення на кожного голову сім'ї, але з урахуванням матеріального становища сім'ї, менш заможніші родини оподатковувалися меншими сумами, перекинувши їх за рахунок більш заможніших селян. Контроль зібраних коштів для ремонту школи лягав на плечі секретаря комітету. Ремонтувати школу були зобов'язані всі мешканці села. Слідкував за діяльністю шкільних комітетів, помічник шкільного інспектора району, до обов'язків якого належав контроль за правильністю укладених списків і за тим як проводиться збір шкільного податку, також контролювати, які суми вже були зібрані, як у грошовому еквіваленті, так і в натуральному [15, арк. 4, 8].

Будь-які канцелярські приладдя школам не видавалися, а продавалися. Так, наприклад, у школі с. Комісарівка лише зошитів було продано на суму 287 марок [17, арк. 7].

Навчальний процес у школі розпочався 1 жовтня 1941 року. Навчальний рік ділився на триместри. Перший триместр розпочинався у жовтні та завершувався у грудні, другий тривав із січня до березня місяця, та третій – з квітня до червня [18, арк. 2]. За архівними джерелами другий триместр для учнів середньої школи закінчувався 15 березня, а початкової – 31 березня [19, арк. 9].

Стосовно організації навчального процесу, то слід зазначити, що радянські навчальні програми окупаційна влада зберегла, але з них було повністю вилучено все те, що стосувалося марксистсько-ленінської ідеології. Дещо по іншому трактувалися принципи природознавства, зменшувалася кількість годин відведених на вивчення історії, викладалася всесвітня історія та історія Румунії, для цього навіть спеціально було випущено посібник «Краткая история о происхождении румынского народа», який мав підтвердити історичні права окупантів на землі «Трансністрії». До шкільного курсу навчання було введено обов'язкове вивчення румунської та німецької мов, українська мова та читання. Вміння читати, писати та рахувати було обов'язковим для всіх дітей і підлітків [20, с. 98-99]. Румунська окупаційна влада для вивчення ввела спеціальний пропагандистський предмет під назвою «Бесіди про героїв» [19, арк. 31]. Крім вищезазначених предме-

тів у навчальній програмі були географія, спів, малювання, спорт, гімнастика, анатомія гігієни та праця. Всі ці предмети були поділені на розумове виховання, яке, у свою чергу, ділилося на наукове, сільськогосподарське та літературне, художнє, а також моральне виховання, куди крім релігії входили ще поведінка та відвідування [18, арк. 2].

Кожен навчальний день починався з молитви. Всі учні шикувалися у довгому коридорі обличчям до стіни, на якій у центрі висіли ікона Ісуса Христа, ліворуч портрет молодого румунського короля Міхая I, а праворуч портрет королеви-матері Єлени. Черговий вголос читав «Отче наш», а всі учні відповідно повторювали за ним слова молитви. Потім зверталися до Бога з проханням дарувати «здравіє» королю та королеві [7, с. 57].

Журнали обліку відвідування й успішності в українських школах велися українською мовою. Оцінювання успішності відбувалося за десятибальною шкалою: незадовільно дорівнювало 4 балам, задовільно – 5-6, добре – 7-8 та відмінно, відповідно, – 9-10 балам [19, арк. 24].

Зважаючи на те, що вчителів, які б володіли румунською мовою на захоплених територіях практично не було, а тих, які прибули з території королівства, не вистачало для заповнення прогалін із вивчення цього предмету. Для подолання цього недоліку Окупаційною владою для вчителів було відкрито курси румунської мови у Тирасполі. Дещо пізніше курси румунської мови почали проводити і в інших претурах, зокрема вони були відкриті у Могильові, Жугастрові, Тульчині, Голті, Березівці, Балті, Очакові, Овідіополі, Одесі та при муніципалітеті м. Одеса, для керівництва та викладання мови спеціально запрошували викладачів зі старого королівства [11, арк. 25].

У школах на території «Трансністрії» було обов'язкове вивчення арифметики, 38 годин відводилось на вивчення додавання та віднімання чисел першого десятка з розв'язанням задач в одну дію, 5 годин на усну та письмову нумерацію у межах 20, 12 годин виділялося на вивчення додавання та віднімання у межах двадцяти, без переходу через десяток, та розв'язування задач в одну та дві дії, додавання через десяток у межах 20, збільшення та зменшення на кілька одиниць 15 годин, повторення другого десятка на задачах в одну, дві дії – 10 годин, 30 годин на множення та ділення у межах двадцяти, 5 годин на усну та письмову нумерацію у межах 100, 15 годин на вивчення чотирьох арифметичних дій з ціли-

ми десятками у межах ста, 10 годин на додавання та віднімання у межах ста без переходу через десяток і 15 годин на додавання та віднімання у межах ста з переходом через десяток, та 13 годин відводилось на повторення пройденого матеріалу [23, арк. 2; 24, с. 103].

Проходячи навчання у третьому класі учні повинні були засвоїти наступну програму вивчення арифметики. Так, в обов'язковому порядку відбувалося повторення курсу другого класу, зокрема учні повторювали: додавання, віднімання, множення, ділення у межах 100 та аналогічні дії у межах тисячі. Після повторення курсу переходили до вивчення базової програми третього класу, яка передбачала наступну програму та години, які відводилися на вивчення тих чи інших дій. Так на перестановку та закруглення доданків відводилося 5 годин, ще 5 годин на множення у межах 1000, 8 годин на ділення у межах 1000, 10 годин на віднімання багатозначних чисел 10 годин. На вивчення мір ваги та довжини відводилось 4 години, 5 годин на множення багатозначних чисел на однозначні, 5 годин на вивчення множення багатозначних чисел на 10 та 100 та усне множення на 5 та 50, 5 годин на вивчення прикладів і задач на всі дії, на вивчення найпростіших дробів – 4 години та дві години виділяли на підсумкову контрольну роботу за рік [23, арк. 4].

У відповідності до румунської офіційної ідеології вивчався «Закон Божий», який викладали священнослужителі. Відповідно до вимог було розроблено та запроваджено навчальну програму, яка містила: бесіди про Бога, як творця і промислителя на вивчення було відведено 4 години, дві години давалось на пояснення та вивчення хресного знамення та протягом однієї години священнослужитель мав пояснити учням значення поклонів, надати відомості про храм, розповісти про правила поведінки у ньому й ознайомити дітей з правилами прийняття благословення [23, арк. 3]. Ось як ці уроки описує у своїх спогадах В. Вишинський: «Найбільш ґрунтовно викладався Закон Божий. Піп-румун, який добре володів російською мовою, змушував нас завчати напам'ять молитви: «Отче наш», «Царю небесний, утішителю», «Богородиця діва, радуйся» та «Вірую во єдиного Бога». Він досить цікаво розповідав нам про створення світу, гріхопадіння Адама і Єви, братів Каїна і Авеля, Ноїв ковчег, життя і страждання Христа. Трохи пізніше він навчив нас молитись румунською мовою» [7, с. 58]. За тим, як священнослужителі виконували покладені на них обов'язки з

просвітлення школярів, слідували шкільні інспектори. Так, в одному з рапортів, шкільний інспектор Александрфельдського р-ну Колотовський надав письмове підтвердження того, що священник отець Акулов у селі Матіясове дійсно проводив двічі на тиждень релігійні заняття, та відповідно до навчальної програми у всіх класах було проведено по 16 уроків відведених на вивчення Закону Божого [17, арк. 1; 24, с. 104].

Завершення навчального процесу за 1941-1942 навчальний рік для перших – четвертих класів відбувся 30 травня 1942 року. Учні 4-х класів склали іспити за головними предметами. Для 5-7 класів навчання закінчувалося 30 квітня. З першого до 15 травня проводились консультації для учнів із предметів, із 15 до 30 травня учні 5-7 класів склали письмову роботу зі знання рідної мови та математики. Для написання письмової роботи відводилося 1 година 30 хвилин. Вчитель був зобов'язаний учням надати три теми, одну з яких учні мали обрати. Остаточні результати екзаменів вивішувалися 30 травня увечері. Випускний вечір відбувався 7 червня. Результати про завершення навчального року подавалися до районної шкільної інспекції [15, арк. 3].

У 1943 році перехід учнів із одного класу до іншого проходив на основі триместрових оцінок, отриманих протягом усього навчального року. В учнів 4-7 класів також додавалися екзаменаційні оцінки. Прийом екзаменів відбувався у спеціально організованих центрах куди входило 3-4 школи. Для прийняття екзамену створювалася комісія, до складу якої належали 3 учителя, які проводили заняття у 4 та 7-х класах.

Екзамени були письмовими й усними. До письмових належав екзамен з румунської мови (диктант), на екзамені з української мови учні повинні були писати твір під назвою «Весна», та екзамен з математики, де учні вирішували задачі на вибір комісії. З усних екзаменів склали іспит з румунської мови, української мови, математики, релігії, історії, географії та природознавства. Екзамени організовувалися так, що в один день могло працювати декілька комісій.

Усі шкільні письмові екзамени проводились вранці з 8-ї до 12-ї години, після обіду – усні екзамени, далі виставлялися підсумкові оцінки. Екзаменаційна комісія складала протокол у двох примірниках, де було описано хід екзамену та результати, які були отримані учнями кожної школи. Один протокол відправлявся до

районного відділу навчання, а інший залишався у справах школи, в яких приймалися іспити, разом із папкою робіт по екзамену.

Оцінки отримані учнями з румунської та української мови, а також математики, виставлялися у спеціально заведений для цього окремий журнал. Вчителі й учні 4-7 класів, які склали екзамен, повинні були з'явитися до школи, в якій здавалися іспити з класними журналами з виставленими оцінками за три триместри. Після екзаменів заповнювалися відповідні клітинки щодо екзаменів і виводилися загальні оцінки.

Однією зі складових підсумкових оцінок стала оцінка за відвідування, яка також мала неабиякий вплив на загальну поточну оцінку. Учні, які не пропустили жодного дня шкільних занять, отримували 10 балів; якщо було пропущено від 1 до 10 днів, то отримували 9 балів; 11-20 днів пропуску – отримували 8 балів; 21-30 днів – 7 балів; 31-40 днів – 6 балів; 41-55 – 5 балів; 56-80 – 4 бали; від 81 і більше днів пропуску отримували відповідно 3 бали. Виставлялася одна оцінка за весь рік, яка називалася груповою. Учні які не мали відповідної оцінки, яка дорівнювала «5» залишалися на наступний рік [19, арк. 31].

Перехід учнів з одного класу до іншого здійснювався на основі річних оцінок. З 20 до 31 травня учителі були зобов'язані повторити з учнями весь пройдений матеріал, який вивчався протягом усього навчального року з таким розрахунком щоб можна було визначити реальні знання учнів. Шкільне свято із закінчення навчального року у 1943 році відбулося 6 червня. Учні, які брали участь в організації цього свята, звільнялися від сільськогосподарської практики з 1 до 6 червня включно.

Оцінки щодо практики виставлялися у журнал до 25 червня. З 26 до 30 червня відбувалися класні конференції, на яких до відома учнів доводилось про стан їхнього переведення до наступного класу.

У тому випадку якщо учень мав три, а то й більше відмітки «незадовільно» разом із практикою, то його залишали на повторний курс навчання, решта учнів переходили до наступного класу. Відомості про успішність учнів вивішувалися у школах 1 червня. Учні, які переходили до 4-го класу, здавали прийомні іспити. Ці іспити відбувалися за 15 днів до початку навчального року.

У початковій школі перехід учнів із одного класу до іншого, також здійснювався на основі триместрових оцінок. Списки учнів, яких було переведено, вивішували 6 червня одночасно зі

святкуванням закінчення навчального року [19, арк. 24].

Обов'язковим атрибутом усіх шкіл «Трансністрії» стало спеціально відведене місце для портретів молодого короля та королеви матері, які знаходилися під іконою Ісуса Христа. Також коридорами вивішувалися матеріали пропаганди. Кожного тижня вчителі були зобов'язані проводити бесіди з учнями до програми яких в обов'язковому порядку входило вивчення румунських пісень, танців і поезії.

На всі офіційні православні релігійні свята, а також різноманітні румунські державні свята, всіх школярів під страхом покарань примушували відвідувати церкву. Так в одному з наказів у зв'язку зі святом приєднання губернаторств «Буковина», «Трансністрія» та «Бессарабія» до Королівства Румунія, всі вчителі та учні були зобов'язані зранку з'явитися до церкви, після завершення всіх церковних служб вчителі повинні були організувати та провести конференцію, на якій мали розповісти учням про важливе значення цього дня. Завершити це дійство мав заздалегідь підготовлений учнями виступ, на якому повинні були звучати румунські національні пісні, поезія та вірші, виконуватися національні румунські танці [15, арк. 13].

Ще одним офіційним святом окупаційної влади стало святкування «Дня героїв», яке відзначалося 3 червня. У цей день всі школи губернаторства були зобов'язані проводити урочистості та висловлювати свою подяку так званним героям, які полягли на полях бою за батьківщину, рід і християнство [19, арк. 31].

Слід звернути увагу на те, що окупаційною адміністрацією у школах «Трансністрії» підтримувалося створення та діяльність різноманітних гуртків художньої самодіяльності, діяльність яких була спрямована на румунізацію підконтрольного населення. Так у Адамівській початковій школі був створений і функціонував культурний гурток, 21 лютого 1943 р. під час одного з його засідань діти співали та читали українських і румунських пісень, віршів, зокрема з українського репертуару звучали «Їхав козак за Дунай», «Ой піду я в сад гуляти», вірші «Ластівка», «Веснянка», «Хатина на ялинці», з румунського «La pluc», «Imnul Reqa» [17, арк. 34]. У с. Заводівка Березівського повіту директором школи В. Болтяном було організовано шкільний хор, танцювальний гурток і струнний оркестр [7, с. 95].

Багато шкіл губернаторства «Трансністрія» мали свої власні аграрні господарства. Так у школі с. Луб'янка наприклад було засіяно 2 га

проса, з яких зібрали 5 центнерів і 80 кг врожаю. Учні школи села Зоріно Александерфельдського району зібрали 95 кг кукурудзи та бавовни [17, арк. 2, 6; 24, с. 105].

Шкільні господарства часто ставали жертвами крадіжок, які здійснювали румунські солдати. Так школу с. Вікторівка Березівського повіту в ніч з 8-го на 9-те квітня 1943 р. було пограбовано солдатами на чолі з лейтенантом Мірче Буджаном. Грабіжники забрали вівцю, 32 кг ячменю та 40 кг кукурудзяної муки [17, арк. 29; 24, с. 105].

Учнів і вчителів окупаційна влада постійно залучала до сільськогосподарських і громадських робіт. В одному з наказів губернатора «Трансністрії» Алексяну від 23 квітня 1942 року з початком польових робіт мова йде про наступне: 1) всі школи мали припинити заняття, а учні разом із вчителями повинні були полоти бур'ян, як на полях, так і пасовиськах; 2) кожна школа зобов'язувалася мати сад (город) приблизно в один гектар. Половина зібраного врожаю повинна була відправлятися до шкільної їдальні, а друга половина розподілятися серед вчителів пропорційно виконаної ними роботи; 3) всі шкільні двори мали очистити від нечистот, плодоовочеві дерева необхідно було обкопати та побілити. На прибирання шкільного подвір'я та відповідної присадибної ділянки у належний вигляд відводилось три дні; 4) такі самі роботи учні повинні були провести і для церкви, якщо така була наявна в їхньому селі [15, арк. 2].

За наказом префекта Очаківського повіту В. Горського від 15 червня 1942 року учні шкіл повинні були виконати наступні види робіт: прополоти бур'яни та знищувати шкідливих гризунів. За кожен шкурку знищеного гризуна, як доказ старанної праці, учень міг розраховувати на винагороду у розмірі двох пфенігів [25, арк. 60].

Згідно наказу дирекції культури за № 22808 від 1 квітня 1943 р. навчання у всіх початкових і середніх школах призупинялись з 5 квітня до 5 травня 1943 р., усі учні зобов'язувалися приступити до виконання сільськогосподарських робіт. У випадку несприятливої погоди шкільні заняття повинні були відновитися. Після завершення весняно-польової компанії всі школи приступали до навчання та продовжували їх до 31 травня.

У червні 1943 року учні шкіл залучалися до сільськогосподарських робіт, зокрема вони були зобов'язані працювати на полях державних ферм, які знаходилися на відстані від 4-х до 5-ти км від школи та на полях громади, всі

ці роботи повинні були виконуватися під пильним наглядом агронома та старости. У випадку відсутності роботи, учні були зобов'язані допомагати батькам, зокрема: копати, сапати, очищати дерева від гусені та всі інші види робіт, які вони могли виконувати [19, арк. 9].

Всі школи губернаторства були зобов'язані до 15 травня надіслати пропозиції з використання учнів у червні місяці для практичних робіт у сільському господарстві та підприємствах. Від виконання сільськогосподарських робіт звільнялися вчителі, які були відправлені на підготовчі курси [15, арк. 5].

Крім того учні повинні були збирати лікарські рослини для медичних потреб, зокрема, у розпорядженні субінспектора шкіл Варварівського району шкільний персонал був зобов'язаний зібрати: ромашку, м'яту, кульбабу, полин, зібрані всі вищезазначені трави потрібно було сушити на горищах і класах, після просушування здати їх до пунктів прийому [15, арк. 6]. Так, станом на 20 грудня 1942 р. тільки в Очаківському повіті було зібрано та здано на потреби окупаційної влади 1500 кг лікарських рослин [11, арк. 23].

Значну увагу румунська адміністрація приділяла опаленню шкіл. У розпорядженні окупаційної влади всі шкільні приміщення повинні були бути досить добре опалені, середня температура у класі мала бути досить високою, що дозволяло б дітям перебувати у приміщенні без шапок і пальт. Директори шкіл, у разі відсутності у школі опалювальних матеріалів, повинні були звертатися за допомогою до старост сіл або до трудових громад, для отримання опалювальних матеріалів. Школи, які не опалювалися, підлягали негайному закриттю, а учительський персонал звільнявся з роботи [15, арк. 13].

Так опалювальний сезон тривав 155 днів, у день для однієї пічки потрібно було 16 кг дров або інших горючих матеріалів. У середньому в школах знаходилося від двох до п'яти пічок для роботи яких потрібно було від 4800 до 12000 кг дров. На опалення школи № 14 Ананьївської сільської управи у грошовому еквіваленті потрібно було 465 марок, на опалення школи у с. Антонівка потрібно було 250 марок на рік [20, арк. 151-153, 168].

Зважаючи на такі непомірні витрати, які повинні були йти на опалення шкіл, окупаційна влада вирішила також позбутися цього тягаря та перекласти все на плечі педагогічного персоналу. Зокрема вчителі шкіл були зобов'язані нести всю відповідальність за забезпечення шкіл горючими матеріалами на зимо-

вий період. Так в одному з розпоряджень по Варварівському району у зв'язку з відсутністю соломи, яку зазвичай використовували в якості пального для обігріву школи, учні під керівництвом учителів повинні були зібрати з полів необхідну кількість сухої трави та бур'янів, які мали стати єдиним палим матеріалом на зиму та скласти все у сухі приміщення. Всі школи в обов'язковому порядку повинні були бути забезпечені опалювальним матеріалом до початку холодів [15, арк. 9].

Отже, на території губернаторства «Трансністрія» румунська окупаційна влада значну увагу приділяла організації освітнього процесу. Зокрема діяв вищий учбовий заклад в особі Одеського державного університету в стінах якого продовжувалась наукова діяльність. Також румунською владою було збережено та продовжено функціонування професійної освіти у вигляді сільськогосподарських шкіл. Працювали різноманітні курси для підвищення кваліфікації працівників для тих чи інших галузей виробництва. Значну увагу влада приділяла та налагодженню діяльності освітніх закладів у сільській місцевості. Однак, незважаючи на це освіта перетворилася в один із засобів контролю та румунізації місцевого населення, яке було зобов'язане робити грошові внески за навчання своїх дітей, за власний кошт ремонтувати навчальні заклади та забезпечувати їх горючими матеріалами на зимовий період. А учні перетворилися на безоплатних трудівників, працю яких, маскуючи під обов'язкову практичну діяльність, окупаційна влада використовувала для досягнення власних економічних цілей.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Одесса: жизнь в оккупации. 1941-1944 / ред. О.В. Будницкий. – М.: РОССПЭН, 2013. – 232 с.
2. Щетников В.П. Одесский университет: 1941-1944 годы (по материалам оккупационной прессы) / В.П. Щетников // Записки історичного факультету. – 1999. – Вип. 9. – С. 266-271.
3. Жуковський А.І. Українські землі під румунською окупацією в часи Другої Світової війни: Північна Буковина, частина Бессарабії і Трансністрії // Український історик. – 1987. – № 1-4. – С. 83–96.
4. Щетников В.П. Роки Великої вітчизняної війни (1941-1945) // Історія Одеси (В.П. Ващенко, І.С. Гребцова, В.М. Хмарський, В.П. Щетников та ін.; гол. ред. В.Н. Станко). – Одеса: Друк, 2002. – С. 397-414.
5. Одесса. – 1942. – 20 августа.
6. Попа И. Румыны, Бессарабия и Приднестровье / И. Попа, Л. Попа. – Кишинев: K-Gh. Prut International, 2010. – 268 с.
7. Вишинський В. Босоніж – по війні. – Харків: Курсор, 2006. – 183 с.; іл.
8. Гальчак С.Д. «Східні робітники» з Поділля у Третьюму рейху. Депортація, нацистська каторга, опір поневоловачам / С.Д. Гальчак. – Вінниця: Книга-Вега, 2004. – 344 с.; іл.
9. Державний архів Одеської області (ДАОО), ф.2274, оп.1, спр.44, арк.9.
10. Молва (Одесса). – 1942. – 20 декабря.
11. ДАОО, ф.2249, оп.1, спр.63, 40 арк.

12. ДАОО, ф.2249, оп.1, спр.122, 53 арк.
13. ДАОО, ф.2249, оп.1, спр.123, 102 арк.
14. Одеса. – 1942. – 14 ноября.
15. Державний архів Миколаївської області (ДАМО), ф.1763, оп.1, спр.2, 20 арк.
16. Державний архів Вінницької області (ДАВО), ф.2988, оп.3, спр.56, 698 арк.
17. ДАМО, ф.1762, оп.1, спр.1, 47 арк.
18. ДАМО, ф.1763, оп.1, спр.5, 9 арк.
19. ДАОО, ф.2361, оп.1, спр.581, 68 арк.
20. ДАОО, ф.2380, оп.1, спр.139, 226 арк.
21. Захарченко О.О. Освітні заклади по підготовці фахівців-аграріїв в період нацистської окупації України / О.О. Захарченко //

Емінак: науковий щоквартальник. – 2007. – № 2. – С. 63-70.

22. Крикун В. Освіта в період румунської окупації в Одесі 1941-1944 рр. / В. Крикун // Інтелігенція і влада. – Вип. 6. – Одеса: Астропринт, 2006. – С. 98-99.

23. ДАМО, ф.1763, оп.1, спр.7, 4 арк.

24. Боган С.М. Початкова освіта в окупованій румунськими загарбниками південній Україні у 1941-1944 рр. / С.М. Боган // Південний-Захід Одесика. Історико-краєзнавчий науковий альманах. – Вип. 12. – Одеса: Друкований дім, 2011. – С. 101-107.

25. ДАМО, ф.1651, оп.1, спр.2, 271 арк.

Осипенко Олександр Освіта в окупованих румунськими загарбниками селах Півдня України 1941-1944 рр.

У статті проаналізовано освітні процеси, які відбувалися у сільській місцевості румунської зони окупації «Транснестрія» 1941-1944 рр. Зокрема охарактеризовано функціонування та діяльність Одеського державного університету, як єдиного вищого навчального закладу у губерна́торстві.

Значну увагу у роботі було приділено вивченню функціонування професійної освіти у вигляді фахових навчальних закладів щодо підготовки різноманітних спеціалістів для потреб сільського господарства. Також окупаційною владою організовувалися різноманітні курси для підвищення кваліфікації працівників для тих чи інших галузей виробництва.

Особливу увагу приділено налагодженню й організації початкової освіти у сільській місцевості губерна́торства «Транснестрія».

Ключові слова: окупація, школа, оцінка, триместр, екзамен, практика

Осипенко Александр Образование в оккупированных румынскими захватчиками селах Юга Украины 1941-1944 гг.

В статье проанализированы образовательные процессы, которые происходили в сельской местности в румынской зоне оккупации «Транснестрия» 1941-1944 гг. Значительное внимание в работе было уделено изучению функционирования профессионального образования в виде профессиональных учебных заведений по подготовке различных специалистов для нужд сельского хозяйства. Также оккупационными властями организовывались различные курсы для повышения квалификации работников для разных отраслей производства.

Особое внимание уделено налаживанию и организации начального образования в сельской местности губерна́торства «Транснестрия».

Ключевые слова: оккупация, школа, оценка, триместр, экзамен, практика

Osypenko Olexander Education in occupied Romania invaders the villages of the South of Ukraine in 1941-1944

The article analyzes the educational process, which took place in the villages Romanian occupation zone «Transnistria» in 1941-1944. In particular characterized the functioning and activities of Odessa State University, as a single institution of higher education in gubernatorstvi. Considered scientific divisions, functioned in it, the conditions of admission and training, the quantitative composition of the students and the like. Considerable attention is paid to the study of the functioning of vocational training in the form of professional training institutions of various specialists for agriculture. Also, the occupation authorities organized various courses to improve the skills of workers for different production sectors.

Particular attention is paid to the establishment and organization of primary education in rural areas governorship «Transnistria». Since primary education for the Romanian program was mandatory for the entire population, and the parents do not send their children to school without a good reason to pay a fine. Specially created by the parents' committee responsible for fundraising, school repairs and ensure decent conditions for training. Defined training program which runs educational process, items that were required for the study, characterized by knowledge assessment system. The academic year is divided into trimesters, at the end of each exhibited final at the end of the last trimester rose overall assessment for the year. The occupation authorities drew children in a variety of works, in the form of practice as one of the components of the educational process, which is also a grade. The school also had their own farms where grown these or other plant species. Providing schools with fuel, collection of medicinal plants, it is all included in the responsibilities of students.

Keywords: occupation, school, score, trimester, practice exam

Рецензенти:

Михайлуца М.І., д.і.н., професор

Шитюк М.М., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 07.05.2016 р.